

- az eddigi életrajzírók utalásai:
Palágyi Menyhért: Madách Imre élete és költészete, Bp. 1900.
Borovszky Samu: Nógrád vármegye, Bp. 1911.
Balogh Károly: Madách, az ember és a költő, Bp. 1934.
 - politikai szereplése:
Nógrád megye közgyűlési jegyzőkönyvei, 1844—48.
Nógrád megye ideiglenes választmányának jegyzőkönyve, 1848.
Nógrád megye választmányának iratai 1848—49.
Nógrád megye állandó választmányának jegyzőkönyve, 1848—49.
 - a Czebrián-ügyre:
Nógrád megye Fenyítő Törvényszékének jegyzőkönyve, 1848.
 - Madách család belső viszonyaira:
Kerényi Ferenc: A Madách család leveleiből, Palócföld, 1968/4.
Kerényi Ferenc: Madách és asszonya tragédiája, Nők Lapja, 1969/19.
Nógrád megye állandó választmányának jegyzőkönyve, 1848.
-

Belitzky János

Adatok Madách Imre 1849. évi Nógrád megyei közigazgatási tevékenységéhez

Madách Imre 1848—1849. évi tevékenysége a nógrádi megyeigazgatásban összes műveinek Halász Gábor, és levelezésének Staud Géza általi, 1942. évi kaidásai óta eléggé közismert és az ezekben a művekben előforduló hézagokat 1964-ben Krizsán László levéltári adatokat nyilvánosságra hozó forrásközlése jól kiegészítette. A kép mégsem teljes, mert Nógrád megye levéltárának számos 1848. évi és csaknem teljes 1949. évi, szabadságharc alatti iratanyaga — valószínűleg az akkor ideiglenes megyeszékhely, Losonc, 1849. augusztusi felgyújtásakor — elpusztult. A csekély maradékot Nagy Iván múlt századi, magánosoknál és községi levéltárakban végzett gyűjtése egészíti ki, aminek következtében az irat- és jegyzőkönyvmaradványok alapján főbb vonalaiban rekonstruálható a megye 1849. évi politikai élete. Ennek fokozottabb feltárása érdekében a megyetörténet feudáliskori kötetének írása során átnéztem a néhány fennmaradt és eddig figyelembe nem vett községi hirdetőkönyvet, az ún. „Táblás Könyv”-eket, amelyekbe a községi jegyzők az egymást váltó megyebizottságok utasításait és kihirdetendő rendelkezéseit vezették be. Ezek közt a salgótarjáni és karancsági Táblás (Hirdető) Könyvből Madách Imre 1849. évi közéleti tevékenységére is vonatkozó újabb, már eddig is észrevettem, azokban megjelölt, de nem közölt adatokat is találtam. — Szerepének megértéséhez azonban röviden át kell tekintelnünk azokat az eseményeket, amelyeknek ő is részese volt.

A gróf Ráday Gedeon főispán elnöklete alatt tartott 1848. december 20-i megyei választmányi ülés nógrádi gerillacsapatok felállítását határozta el, amelyek szervezése nyomban meg is indult. Ekkor Madách Imre — ezt a tisztét 1846. óta megtartva — a megye katonai főbiztosa, a szervezésben tehát, annak anyagi vonatkozásait tekintve feltétlenül részt kellett vennie. — 1849. január 7-én Horváth Elek első alispán, a választmányi utasítására, felkereste a megyénken át a bányavárosok felé

vonuló Görgey Artur tábornokot és annak felajánlotta a nógrádi gerillák segítségét. Görgey az ajánlatot nem fogadta el és „a szóbeli ajánlat következtében azon nézetéről nyilatkozott, miszerint az önkéntes csapatok hadi szolgálatánál nagyobb haszna van az országnak, ha a hadiszerek rendes, fegyelemre szorítható kezekbe tételnek le” és felkérte a megyét, hogy „a megyebeli önkéntesek lovait, fegyvereit, ruha és hadiszeru neműit nyugtatványozás vagy pénzbeli megváltás mellett adja által”, a rendes hadseregben szolgálni akaró önkéntesek átvételével pedig Horváth János őrnagyot bízta meg.

Görgey gerillaellenes álláspontját tudomásul véve, január 8-án úgy döntött a megyei választmány, hogy „újabb kormányrendelet vételéig a nemzetőrségnek mozgóvá tétele felfüggesztetik, a magukat felajánlott önkéntes mozgó csapatok (ezek a gerillák) pedig kimozdítás nélkül, jelenlegi alakulási állapotban tartandók” — Ez azt jelenti, hogy a megye által szervezett helyi véderő, Görgey utasításának szellemében, felhasználatlanul maradt az előrenyomuló osztrák haderővel szemben. — Madách Imrének ekkor, a január 15-i választmányi határozat értelmében, a Guyon Richárd ezredes által a magyaroszi magtárból a lakosság körében kiosztani rendelt gabona és az átvonuló magyar és császári csapatok által okozott károk értékének megállapításával kellett foglalkoznia.

Nógrád megye székvárosát, Balassagyarmatot, 1849. január 18-án vették birtokukba a császári csapatok. Ezeknek a megyeházán való elszállásolását Horváth Elek első alispán megtagadta, úgy hogy azok a városi igazgatást voltak kénytelenek elhelyezésükre nézve igénybevenni. Horváth Elek és Prónay József főszolgabíró január 29-i letartóztatásának ez volt az egyik oka. — Közben Horváth Elek első és Jankovich László másodalispán a váci császári főhadiszállásra rendelte Colloredo tábornagy. A találkozás azonban nem itt, hanem Ipolyságon jött létre január 23-án, ahol a „fejvesztés terhe alatti” feltétlen engedelmességet parancsolták meg nekik és a megyei tisztikarnak.

Ezalatt Balassagyarmaton ülésezik a megyei választmány. Ülésén Madách Imrének is jelen kellett lennie. — Itt, mintha semmi sem történt volna, bemutatják „az időközben tartott megyei honvédi bizottmány jegyzőkönyvét” és Görgey parancsát, amelyben „a netalán megyénkben létező lengyel csapatot Besztercére küldeni rendeli.” Ugyanakkor felolvasták a császári főparancsnok Colloredo hercegnek az alispáni hivatalhoz küldött levelét, amelyben a Hont megyében lévő császári csapatok élelemmel való ellátását rendelte el. — Ez Madách Imre főbiztosi tevékenysége körébe vágó feladata volt. — Még január 24-én is — tehát egy héttel azután hogy az osztrák armádia Gyarmaton megjelent — megtárgyalták Kossuth Lajosnak „az önkéntes csapatokra, (azaz a gerillákra) kiadott rendelkezését, sikerlés végett.” — A megye vezetősége tehát, Madáchsal együtt igyekszik tőle telhetően ellenállni.

Ugyanekkor Debrecenből futár útján, kézhez vették a Honvédelmi Bizottmány rendeletét, amely részletes utasításokat tartalmazott az ellenség által fenyegetett vagy megszállt területek megyei és városi tisztviselőinek magatartására nézve. Eszerint „amely megyének, vagy kerületnek, vagy járásnak főhelvét az ellenség megszállja, vagy megszállni fenyegeti, az . . . köteles a maga székhelyét biztosabb helyre áttenni, s ha kell, vándorolni faluról-falura, még csak egy szabad hely van a megyében . . . s ha ez is elfoglaltatnék, át kell költöznie ideiglenesen a közigazgatással szomszéd törvényhatóságba . . . A megyei hatóságnak nem szabad megszűnni, vagy az ellenség kezébe kerülni, míg egy talpalatnyi föld van, melyet a magyar szabad hazájának nevezhet.” — „A nemzet nevében kiilentetik: a) Aki az ellenség vagy annak biztosításából hivatalt **el**vállal az hazaáruló . . . d) Aki törvényesen már azelőtt megkezdett hivatalát az ellenség uralma alatt is **fo**lytatja, az minden tettéért személyesen felelős a nemzetnek”, ha olyat tesz „mi a nemzet jogaival és szabadságával ellenkezik”, ha a népet az ellenségnek való „hódolatra unszolja, akár adófizetésre, akár élelmiszerek kiszolgáltatására kényszeríti” az is mint hazaáruló fog lakolni. „Az ily embert a nép ne csak tisztviselőnek ne tekintse, hanem rablónak, fosztogatónak, hazaárulónak nézze, s vele eszerint bánják.”

A megye vezetői ennek a Közlöny 1849. január 26-i számában is megjelent rendeletnek megérkezte után rendkívül nehéz helyzetbe kerültek. Ugyanis az 1848. decemberében katonai sikereket elérő „osztrák császári és magyar királyi” reakciónak

állása mellett még újabb megbízatást is kapott: 1849. február 11-én az árvaszék tagjává nevezte ki a királyi biztos. Az eddig nem közölt utasítás szövege a következő:

„Tisztelt Első Al Ispány Úr! — Az árvák személye és vagyonának biztosítása, illetőleg fennálló hazai törvények minél sikeresebb foganatosítása tekintetéből, az árva ügyek kezeléseket következő tagokból szerkesztendő: Elnök másod Al Ispán, tagok; Majthényi Pál, Plachy Zsigmond, Szíjgyártó Mihály, Beke Gábor, **Madách Imre**, Szent-Iványi Sándor. — Kelt Balassa-Gyarmaton, február 11., 1849. — Báro Majthényi László királyi biztos.”

Súlyos megröbáltatást jelentett, hogy a békés, jobb jövő reményében behódolt tisztikar napról napra és egyre inkább a megszállók terrorjának kiszolgálójává lett. Egymást érték a királyi kormány és a hadműveletek érdekében kiadott rendeletek és utasítások, amelyeket könnyörtelenül végre kellett hajtaniuk és hajtatniuk. — A rájuk nehezedő nyomást nagymértékben fokozta, hogy február közepén a megye addig csak névleges osztrák politikai irányítás alatt álló észak-keleti területére is kiterjesztették a katonai megszállást. Parrot tábornok, hogy a honvéd sereg a Sajó völgye felől meg ne lephesse a megyét, február 15-én Losoncig nyomult előre és azt megszállva, február 17-én ott is kitzette a középületekre és a templomtornyokra a fekete-sárga zászlót. Ezekkel az osztrák hadmozdulatokkal vette kezdetét Nógrádban a gerillatevékenység. Február 23-án, az osztrák sereg hátában, a Magyarnándortól délnyugatra fekvő Debercsénytől kezdve egész Szécsény térségéig — tehát a megyeszékhely közelében — heves összecsapás történt a gerillák és a császári katonaság között, ami összefüggött a honvéd sereg és Beniczky Lajos kormánybiztos Rimaszombat környéki tevékenységével.

Madách Imre ebben az időben mint főbiztos is tevékenykedett, mert az 1849. március 20-án és 25-én mint ilyen mutatta be Veres Pál alispánnak régebbi számadásait. — Minden jel arra mutat, hogy hivatalát 1849. április 11-éig, Balassagyarmat honvédek és gerillák általi visszafoglalásáig betöltötte és hogy csak ekkor, az utolsó hónapok eseményeiből kiábrándulva húzódott vissza Csesztvére.

Az eseményektől való visszahúzódásának legfőbb oka azonban az volt, hogy Repetzky Ferenc, akit Kossuth 1849. április 4-én nevezett ki Nógrád megye főispáni kormánybiztosává, április 14-én Egerben kelt kiáltványában hazaárulóknak nevezte és felfüggesztette állásuktól a Majthényi László királyi biztos irányításával tevékenykedett megyei tisztviselőket és ellenük szigorú fegyelmi vizsgálatot és szükség esetén a legsúlyosabb büntetés kiszabását rendelte el. — A fegyelmi iratok eddig nem kerültek elő. Jankovich Lászlóról, Majthényi László elfogott első alispánjáról azonban tudjuk, hogy a haditörvényszék halálra ítélte és hogy Görgey kegyelmezett meg neki 1849. július 17-én, Balassagyarmaton, mert báró Boryně csak ennek fejében volt hajlandó Görgey fegyverszünet iránt érdeklődő levelét a Rétságnál tábo-rozó gróf Rüdiger cári tábornokhoz elvinni.

Az események további folyásából — bármennyire sorsdöntöek és érdekesek is azok megyénk életében — már csak arra mutatunk rá, hogy mivel a forradalmi eszmékhez hű, újjáalakuló tisztikar 1849. április 21-i ülésén a börtönéből kiszabadított Horváth Elek nem vállalta tovább az első alispáni tisztséget, május 22-én az addig vármegyei főjegyzővé kinevezett Madách Pált választották meg Prónay József első alispán mellé másodalispánnak. — A két Madách útjai tehát 1849. február első napjaiban kétfelé váltak és ezt a májusi események véglegesen meg is pecsételték.

Ez a kettéválás nemcsak Madách Imre és Madách Pál útjainak a kettéválását jelenti, hanem a megye egykor vezető liberális nemességének két részre szakadását is, ami nagy népi, nemzeti és egyéni tragédiák sodrában ment végbe. Vétenénk azonban a történelmi igazság ellen, ha Madách Imre állásfoglalását egyszerűen csak hazafiatlan tettek és a nemzet érdekeivel való szembehelyezkedésnek tekintenénk. Ő és társai, Veres Pál, Fráter Pál stb. állásfoglalása kétségtelenül opportunista jellegű volt és nem rajtuk múlt, hogy félrevezette az osztrák érdekek képviselőit, nem tudták kellőképpen védelmezni a nemzeti érdekeket. — Erre nézve igen jellemző az, hogy Madách Imrénél Csesztvén rejtőztek már 1849. őszén Gracza Antal és Záhony István a honti és nógrádi gerillák vezetői, akik innen indultak el Kossuth után. Szeged közelében Rószkénél azonban banditák gyilkolták meg őket, amit csak két

évtized múlva tudott megállapítani gróf Ráday Gedeon akkori kormánybiztos, akinek nógrádi főispánsága idejében szervezték meg 1848 és 1849 fordulóján a nógrádi guerrillákat. — Madách Imrének Graczához és Záhonyhoz való viszonya még felderítésre vár és valószínű, hogy a korszak számos eddig vitatott kérdésére nézve is feleletet adna.

Jegyzetek:

Halász Gábor: Madách Imre összes művei, II. k. — Budapest, 1942. — 1101—1102. és 1211. l. — **Staud Géza:** Madách Imre összes levelei, I. k. — Budapest, 1942. 176—177. l. — **Krizsán László:** Dokumentumok Madách Imre életrajzához. — Balassagyarmat, 1964. — 12—27. és 115—119. l. — **Emlékkönyv** Kossuth Lajos születésének 150. évfordulójára, II. k. — Budapest, 1952. — 93—95., 112—113. l. — **Nm Levéltár:** Nógrád megye bizottmányainak iratai, 1849. az iratok dátuma altt, valamint a salgótarjáni és karancssági hirdető (táblás) könyvek. — Mikszáth Kálmán Összes Művei Kritikai Kiadásában a 2. k. 398—399. l. jegyzete Gracza és Záhony csesztvei rejtőzésére.

Szabó József

Kepler és Madách

1.

A történeti Kepler

1571 Kepler-év volt. A tudományos világ szerte megemlékezett a nagy csillagászról. Emlékbélyegek, kiadványok jelentek meg róla.

1571. december 27-én született, kerek 400 éve, a württenbergi Magstattban. Kalandos életű apja sok minden volt, korcsmáros, gazdálkodó — végül zsoldoskatoná, s valószínűleg éppen Magyarországon esett el a török elleni harcban.

Anyja okos, jóra való asszony; de mert fűvészkedik s betegeket gyógyít, boszorkánysággal vádolják, halálra ítélik, s csak tudós fia szívós fáradozása menti meg a tűzhaláltól.

Kepler abba az iskolába járt, ahol — a monda szerint — Faust Mefisztóval találkozott.

Hatalmas kedvvel veti magát a tudományokra. Átgondolt, nagy tervet készít, hogyan tanul majd végig minden tudnivalót. Ahogy a Tanítvány mondja a Tragédia második prágai színeben:

„Ím itt vagyok, lelkem vágytól remeg
Belátni a természet műhelyébe.
Felfogni mindent és élvezni jobban,
Uralkodván felsőbbség érzetével
Anyag- s szellemvilágban egyaránt.”

Teológiát is tanult, de kiabrándult tanáraiból. Később írja egyik levelében: „... Mindaz a rossz, ami most Németországban tapasztalható, a papok dőlyfjének következménye, akik szívesebben uralkodnak, mint tanítanak...” Matematikus lett és csillagász.

23 éves korában már gráci tanár. 25 éves korától sorra jelennek meg fontos művei. 30 éves korában Rudolf császár udvari csillagásza Prágában.

Tudományos meggyőződése miatt többször menekülésre kényszerül; egy ilyen alkalommal Magyarországon is töltött egy hónapot.